

A szerkesztő, Révai fejlődését követve és egyes állomásait hangsúlyozva, hat fejezetre osztotta anyagát. Ezek közül az első („A forradalom tüzeben”), részben a negyedik („Marxizmus és népiesség”) és különösen az ötödik („A nemzeti egységért”) hoz sok érdekes és új közlést az eddigi kiadásokhoz képest. Révai első írásaként közli a „Mindenki újakra készül” II. kötete nyomán a „Program — Kilencszáztizenhét” c. cikket mely a fiatal, kommunista irónemzedék egy csoportjának — Révai, Komját, Hevesi Gyula — lap-programjaként született, s melyből megérthetjük, hogy a kommunista avantgard szélsőségei, melyeket ma már hajlamosak vagyunk egyoldalúan a századvégi-századeleji anarchizmus szelleméhez kapcsolni, hogyan tartozhattak bele 1917, a proletárforradalom programjába: „Az irodalmat is 1917 szellemében akarjuk. Nem úgy, hogy szociális tendenciáknak rendeljük alá a tiszta művészet szempontjait, hanem a maga lényegében akarjuk szocializálni, szociális tartalommal megtölteni, tárgyában és formáiban esztétikailag is forradalmasítani. Ne az emberek szociális narkotikumá, hanem szociális forradalomra ébresztője legyen az új irodalom.

Mindent le akarunk rombolni, ami tudományban és irodalomban útjában van 1917 gondolatának... Helyet adunk mindenkinek a rombolás munkájánál, minden új gondolatnak, minden új törekvésnek — próbálkozásnak és kísérletezésnek is —, amely az emberiség szellemi, etikai és anyagi felszabadításának célját becsületesen szolgálja.” (I. 12—13.)

A program megvalósítását Révai a kortársi politika kritikájánál kezdte, majd 1919 bukása után az okokat keresve a jelentől a múlthoz fordult, hogy annál biztosabban kijelölhesse a jövő útjait. Történelmi tanulmányainak, cikkeinek háttérében mindig az az igény munkál, hogy a magyar munkásmozgalom, majd a magyar történelem fejlődésének áttekintéséből, tapasztalataiból leszűrje azokat a tanulságokat, amelyek az aktuális feladatokat meghatározzák. „Nem is történelmi tanulmányok ezek a szó tulajdonképpeni értelmében — írja ő maga az itt is közölt tanulmányainak egyik előző kiadása előszavában —, hanem politikai írások; céljuk: a jelen szolgálata.” (I. 184.) E témakörből a Szabó Ervinről, az 1848—49-es magyar forradalomról, majd a népi írók mozgalmáról írt nagyobb tanulmányai eléggé ismertek, de ezek különböző változatait így csokorba kötve, egymás után olvasni, Révai fejlődésútjának nyomkövetése szempontjából igen tanulságos.

Révairól napjainkban hol nyílt, hol lap-pangó vita folyik, amit az tesz különösen izgalmassá, hogy mögötte lényegében a ma-

gyar kommunista mozgalom egyes szakaszainak, mindenekelőtt a népfrempolitika értékelésének bizonytalansága húzódik. E tematikához „A nemzeti egységért” c. fejezetben több, eddig kevésbé ismert cikket közöl a válogatás, s ezek az eddig ismerteknél is világosabban arról győznek meg bennünket, hogy Révainak e korszakában lehettek kisebb-nagyobb, a progresszív erők iránti illúziókból származó tévedései, de a fő kérdésben, az antifasiszta nemzeti egység útjának keresésében ezek ellenére is korában ő látott a legmesszebbre és a legmélyebbre.

Lehet, hogy a Révai ürügyén folyó vita lezáratlansága az oka, hogy a Kossuth Kiadó nem vezettette be a köteteket egy, az értékelést is vállaló tanulmánnyal? Majláth Augusztá bevezetője a jegyzetek éléről került az I. kötet elejére, s e bevezető, az igen körültekintő és minden igényt kimerítően informatív jegyzetek, megnyugtatóak abból a szempontból, hogy a készülő kritikai kiadástól sok, még eddig tisztázatlan kérdés megoldását remélhetjük, s annak nyomán valószínűleg megszületik majd a véglegesség érvényével megírt Révai-portré is.

Varga Rózsa

Füst Milán: Emlékezések és tanulmányok
Bp. 1967. Magvető K. 729 l.

Alig egy évtizeden belül második kiadásban (az elsőnél jó egyharmaddal bővített tartalommal) adták ki újra Füst Milán emlékezéseit és tanulmányait. Maga ez a rideg statisztikai adat is bizonyítja: milyen igény él az olvasókban nagy alkotóknak a művésztől mondott ítéletére, ill. a pályatársaikról való emlékezéseikre.

Füst Milán könyve mindebben hallatlanul gazdag: mintha korán elhalt barátai, Kosztolányi és Karinthy helyett is akarna emlékezni — közös fiatalságukról, a hőskorról, kultúránk legnagyobb termő korszakáról, a Nyugat éveiről. S írjuk ide mindjárt legnagyobb éreynét: nem retusáltan, hanem hitelesen emlékezik. Így valószínűleg nem elégténé ki azoknak a literátoroknak az igényét, akik az írói emlékezősektől mai irodalomtörténeti képünk hitelesítését, alátámasztását, igazolását várják: akik voltaképpen az írói memoárokban is irodalomtörténetet keresnek. A közelmúltban Tersánszky kitűnő megfigyelésekben gazdag *Nagy árnyakról bizalmasan* című könyvével szemben lépett fel ilyen igénnyel az egyik esztéta. Még korábban Fenyő Miksa problematikus szemléletű, emigrációs kiadványként megjelent könyvén kérték számon mai Nyugat-képünket. Holott ezek olyan nevetéségen

tudománytalan, képtelen kívánságok, hogy tulajdonképpen cáfolatra sem érdemesek. Hiszen az irodalmi élet is kezünkbe adhatja a cáfolatot: a Nyugat első nemzedékének magas kort megért, érdemes lírikusa több kötetben, — a ma aspektusából írta meg emlékeit, s bizony műve jó néhány ponton éppen a túltudatosítás kirívó céltartóssága miatt kelt gyanút az olvasóban.

Füst Milán emlékezései mentesek mind ettől. Ahogy például ő mozaikokból, emlékezés-morzsákból összerakja *A Nyugat születését*, az többet mond a kor igazi képeről, mint a legindulatósabb szavú mai irodalmi vádirat: „hogyminden átkot szórtak ránk még sokkal később is” — emlékezik pályakezdő éveire —, „felsorolni se tudom. Beöthy László színigazgató például 1914-ben, mikor *Boldogtalanok* című drámámat vittem el neki, így szólt hozzám:

— Miért ír maga ilyen ronda emberekről? Miért nem ír szépekről, az talán tilos? Maga egészen úgy csinál, mint Rippl-Rónai. Az is fest egy csúnya lányt, teli korszórral és amellet virággal. Mit akar ezzel kifejezni? Hogy a csúnya lány éppúgy szereti a sört, mint a virágot? Erre nem vagyok kíváncsi. Továbbá van neki egy Piacsek bácsija, akinek olyan hosszú orra van, hogy belelóg a szájába. Nézze meg László Fülöpöt, az is ilyen embereket fest? vagy Tizian? Akár a maguk vacak Adyja...

— Annyira nem szereti Adyt? — kérdeztem én.

— Gyűlölöm, megvetem — felelte sötéten. De az édesanyja, Rákosi Szidi is ugyanígy nyilatkozott, mintha összebeszéltek volna. És még hányan és meddig! Szinte vesszőfutásnak lehetne nevezni egész akkori életünket. De miért éppen Adyt említem itt, mikor mindnyájunkat egyformán sújtott a megvetés? Mert... Ő volt a zászlóvivő,

s az ellenségeskedés éppen emiatt is teljes erejével áthárult a Nyugatra és munkatársaira. Vagyis: azt mondták, Ady, s ez egyben az egész Nyugatot is jelentette. Az én egyik középiskolai igazgatóm, Körömy Árpád egy nap így szólt: — „Ha én ezt a nevet halom, hogy Nyugat, köpök egyet. — Amire Jablonkay nevű tanártársam így felelt? — Kik azok? az adyisták? akkor én nemcsak mondom, hanem meg is teszem. — És tényleg odament a köpőláda-hoz, és bele is köpött”.

S mennyi ilyen nagyszerű részletet lehetne kiszakítani Füst Milán emlékező vallomásaiból! Még cím szerint is nehéz választani közülük: Kosztolányira három írásában is emlékezik (*A nevetéséről — Még egy emlékezés Kosztolányi Dezsőről — Megint Kosztolányiról, továbbá egy nagyon sovány fiatalemberről*). Az utolsó emlékezés-cím második alakjával viszont a Karinthy-emlékezéseit kezdte el; hogy aztán folytassa azokat is: *Néhány fájdalmas szó Karinthy Frigyesről, Találkozásom egy fiatalemberrel (A fiatal Karinthy Frigyes emlékezete), Megint Karinthyról, de másokról is*. Írásaiban kettőjükön kívül felbukkan a nagy kor, sőt a Nyugat második nemzedékének is több kiváló alakja: a fiatal Babits Mihály, Somlyó Zoltán, Kaffka, Krúdy, Gelléri Andor Endre — milyen találóan igaz címmel: *A valóság álmódója* —, s ott van Füst Milán névsorában Osvát Ernő sokat idézett alakja is. (*Osvát Ernőről, Emlékezés Osvát Ernőről, Nyílt levél Osváthoz a Boldogtalanokról és Forgács Rózsiról*.)

Emlékező esszéit egészítik ki vallomásai írói pályájáról, más művészetekről (zenéről, képzőművészetről), s páratlanul értő elemző irodalmi tanulmányai. Egy nagy író gazdag gondolati örökségének is foglalata így ez a könyv, az *Emlékezések és tanulmányok*.

Varga József